

S I R A L M A S É N E K

A T Ö R Ö K I G A A L A T T N Y Ö G Ő P É C S R Ő L

Négy évvel Szt. Domonkos halála után, 1225-ben, Paulus Hungarus bolognai jogtanár, az elhunyt szent tanítványa és barátja buzgólkodására Magyarországon otthont talált a domonkosrend. 1238 december 22.-én IX. Gergely pápa levelet intéz a domonkosok pécsi priorjához és a pécsi rendház tagjaihoz. Ezentul, egészen a mohácsi vészig, a domonkosok pécsi kolostora fontos szerepet játszott e tudós rend magyarországi történetében.

Egykori rendházuk fekvése a törökök kivonulása után s a XVIII. század első felében még felismerhető volt. A i g l Pál (Historia brevis venerabilis capituli cathedralis ecclesiae Quinque-Ecclesiensis, Pécs 1838, a 185. lapon) egy XVIII. századi névtelen kéziratról idézi a következő sorokat: "Sacer Ordo Praedicatorum S. Dominici, ad meridionale latus Urbis versus orientem, Conventum suum cum Ecclesia habebat, erectum anno 1238, ubi nunc est domus Minorum Petrovszki, et adhuc aliqua fundamenta reperiuntur." A i g l e kéziratot, melyet könyve más helyein (a 177-179 és 186-187 lapokon) is bőven idéz, Dezericzky Országh András (1726-1788) pécsi kanonok hagyatékában találta. Nem tudom, hova tünt e kézirat s

B r ü s z t l e (Recensio, Pécs 1874, I.köt.241.1.) sem tudta, de fekszik előttem egy másik kézirat, melyben, kevés stiláris eltéréssel, viszontlátom az Aigl által idézett részleteket. Ez a másik kézirat nem Országh András hagyatékából származik, hanem a domonkosok 1786-ban felosztott második pécsi rendházából, melyből közvetlenül a püspöki könyvtárba került. Itt az akkor már igen megrongált állapotban levő, a nedvességtől megduzzadt s a szélein málladozó kéziratot lemásolták s a penészfoltos eredetit a másolattal együtt őrizték meg, az utóbbira pedig a könyvtáros feljegyezte a provenientiát: "Manuscriptum isthic transsumptum, inventum est in domo illa, quae condam erat Conventus Dominicanorum, et quod a moderno Iudice Civitatis 5 Ecclesiensis Josepho Paynady Bibliothecae episcopali donatum existit."

Az eredeti kézirat terjedelme mindössze 7 ivrétű papirlevél. A 14 sűrűn (laponkint átlag 38 sorral) teleirt lap hat különféle feljegyzést tartalmaz s ezek elseje amaz "Epitome Historica, Historia Civitatis Quinque-Ecclesiensis in Inclyto Cottu Baranyiensis sitae," melynek Országh András-féle másolatából Aigl ismételtén idéz. Pécs történetének e négylapos összefoglalását minden bizonnyal domonkosrendi szerzetes írta, mert a szöveg jó harmadrésze a domonkosok pécsi szerepléséről szól s felsorolja birtokait is, míg sem a többi szerzetesrend, sem a püspök vagy a káptalan birtokait nem említi.

Ugylátszik a domonkosokkal volt összefüggésben a kézirat 5. lapjára irt "Formula Voti Civitatis 5 Ecclesiensis Anno 1691 emissi" is. Ismeretes, hogy a harcias természetű Radanay Mátyás püspök 1692 husvét másodünnepén a mai Széchenyi-téren levő Jezsuitatemplomban mise közben esküt vett Pécs városa tanácsától és lakosságától, hogy a városban semmilyen más vallást, mint a katolikus vallást, nem fog megtűrni. Az eskü szövegét közli K o l l e r (Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis, VII.kötet, 1812, a 160-161.lapon), A i g l (172-174.1.) és B r ü s z t l e (I.köt. 17-18.1.), de ennek az 1692 évi fogadalomnak a szövege nem egyezik

a kéziratunkéval, mely különben is egy évvel korábban keltezett s az első fogalmazvány benyomását kelti. Ime a két szöveg egymás mellett:

A kézirat szövege:

Onnipotens sempiternus Deus. Nos NN Iudex, et Senatus nominibus, et in personis totius Universitatis Civium, licet undecumque conspectu tuo in dignissimi, freti tamen pietate, misericordia, et clementia tua;

vovemus coram Beatissima Virgine Dei Genetrice Maria, totaque curia coelesti, Divinae Maiestati tuae:

quod nulli Ariano, Lutherano, Calvinistae, Schismatico, Iudeo, Pagano, aut quocumque nomine nominato, nominandoque praeteritorum praeventientium, ac futurorum temporum Haeresis Assectis hominibus in hac Episcopali civitate Quinque Ecclesiensi ejusdem Suburbii, ac Territoriis velimus stabilem incolatum, et possessionem concedere, et admittere;

Si quis vero filiorum nostrorum Haereticam duxerit aut filia Haeretico nupserit, ipso facto exhaereditabitur.

Servilis conditionis famulos, sive famulas nisi intra 3 Menses Romano Catholicam amplexi fuerint fidem, manumissos e civitate amovebimus.

Koller szövege:

Nos Iudex Senatus et Civitas Quinque Ecclesiensis

vovemus coram Beata semper Virgine Dei Genetrice Maria totaque Curia Coelesti Deo omnipotenti et promittimus, eodemque voto omnes Successores et haeredes nostros utriusque sexus universos in perpetuum irrefragabiliterque obligamus, ac obstringimus:

Quod in Civitate Quinque Ecclesiensi, ejusdemque suburbii, Terris ac Territoriis aut etiam Dominio subjectis, subjiciendisque Bonis et Fundis universis, nullum Lutheranum, Calvinistam, Schismaticum, Arrianum, Iudaeum, Paganum, aut quemcunque, quomodocumque a Fide orthodoxa Romano Catholica et Apostolica alienum permanenter et stabiliter degere, et cohabitare passuri, aut toleraturi sumus.

Vovemus etiam, et Deo Omnipotenti promittimus, quod nec Filios, aut Filias nostras haereticis, ac a fide Orthodoxa Romano-Catholica alienis Matrimonio jungi et Sociari (sub poena exhaereditationis ipso facto incurrendae) patiemur et concedemus;

quod si vero casu quo Familia quaequam a Romano-Catholica fide aliena sese obsequiis stiterit, intraque spatium duorum mensium Romano Catholicam fidem non fuerit amplexa, nullo habito respectu a Civitate nostra, aut Territoriis universis excludemus.

Pariformiter si quis Advena haereticus velit hic incolatum, possessionemque capere nisi intra praedictum 3-um mensium spatium resipuerit intra nos non patiemur:

Insuper si aliquem a fide Sancta Romano Catholica alienum latitare, aut prolixius ibidem velle manere animadverterimus intra octiduum Domino loci Parocho aut Episcopo denuntiabimus.

Ne vero hoc nostrum intepescat, aut decursu temporum oblivione abolescat, promittimus quod singulis Anniversarii diebus illud renovare velimus.

Sed illud etiam annectimus, quod in renovatione Magistratus, nemo Iudicatus, aut Consulatus officium possit assumere, nisi post electionem hoc ipsum votum publice in templo renovaverit.

Te igitur Clementissime Pater per Jesu Xti Filii Tui Domini Nostri Sanguinem Suppliciter petimus, ac rogamus ut Pestem singulis octennis recurrentem a nobis avertere, praesensque Bellum Turcicum cum Salutari, bonaque pace concludere, et terminare digneris

Te igitur Clementissime Pater, per Jesu Christi sanguinem, Beatae Mariae Virginis et omnium Coeli Civium merita suppliciter rogamus ac petimus ut sicut ad hoc votum faciendum, sic etiam ad explendum gratiam uberem largiaris, per frequentemque Civitatis et viciniae nostrae luem, instans et atrox Othomanici furoris bellum, pia et prodigiosa tua dextera avertere et protegere digneris.

Et sicut ad votum hoc faciendum, ita etiam ad explendum gratiam uberem largiaris. Amen.

Hoc votum in die anniversario semper renovaturi sumus, nec patiemur in Magistratus innovatione quempian in Iudicem et Magistratum assumi, nisi prius specialiter ante inaugurationem hoc votum emittat et renovet. Insuper si quem a Fide orthodoxa Romano-Catholica alienum latere quis sciverit, illum Episcopo, Parocho, et Magistratui deferet.

Actum in Liberae Regiaeque Civitatis Nostrae Quinque Ecclesiensis Societatis Jesu Templo sub titulo Beatae Mariae Virginis Purificatae intra Missae Solemnia Paschatis Feria Secunda, Anno Millesimo sexcentesimo nonagesimo secundo.

Mathias Ignatius Radanaj [etc.,
aláírások és Ravasz Ferenc S.J.
záradéka.]

Az 1692 évi eskü szövege az 1691 évi formula szövegétől fogalmazásban és lényeges pontjaiban egyaránt tudatosan különbözik. Nem tudunk róla, hogy Pécs polgárságától 1691-ben is esküt vettek volna. Inkább az látszik valószínűnek, hogy az 1691 évi formula első tervezete, első fogalmazványa volt az 1692-ben módosított s valóban letett eskünek; s valószínű az is, hogy az első fogalmazvány a domonkosoktól származott. Mikor a török Pécsről kivonult, a lakosság nagyobb része nem volt katolikus s a felszabadult város első püspökének, Radanaynak főfeladata volt, hogy az ittmaradt lakosságot visszatérítse a katolikus hitre. Azért hívott ide annyi szerzetesrendet. A jezsuitákat már itt találta, de 1694-ben a számuk lényegesen megnövekedett. Már püspöksége első évében, 1687-ben, betelepítette a seraphi ferencrendieket; a következő évben, 1688-ban a domonkosokat, kiknek rendjét Szt. Domonkos éppen az eretnekség leküzdésére alapította s kik mindenütt az inquisitio főtámászhai és szervei voltak; 1694-ben Pécsre követte őket a pálosrend, 1698-ban a kapucinusok, 1702-ben az ágostonrendiek. Az 1691 évi esküminta jól beleillik a domonkosok mentalitásába, a későbbi módosítások pedig valószínűleg nem tőlük származnak.

A lakosság visszatérítése teljes sikerrel járt s Radanay utóda, Nesselrod, távolról sem szorult annyira a rend támogatására, mint püspökelőde. 1714-től 1728-ig gyakran szenvedélyes hangu hátskörüi és birtokpert folytatott ellenük (a periratok egy részét közli B r ü s z t l e I. köt. 240-296. l.). Mindenáron, akár erőszakkal is, meg akarta akadályozni rendházuk felépítését, melynek helyére a maga lovardáját szánta. De a domonkosok is keményen védekeztek s végül mégis felépítették rezidenciájukat a mai Nemzeti Színház helyén. Itt írta a rend egyik tagja a kéziratunkat s itt is találták, Paynady József városbirósága idején, midőn a II. József 1786 évi rendeletével a pálosokkal, ágostoniakkal s más szerzetesrendekkel együtt hazánkból száműzött domonkosok rendházát átalakították katonai nevelőintézeté.

A végig ugyanazon kézzel irt kézirat keletkezésére vonatkozólag az 5-8.lapon levő ötödik feljegyzés, a "Series Episcoporum Quinque Ecclesiensium" ad támpontokat. A pécsi püspökök sorát Kollertől igen eltérően állította össze. Bonipertus után egy Anonymus következik s csak ezután Maurus; s Maurus után Anthimius (1070), majd Fabianus (1093) s csak azután Stephanus, ki Kollernél a harmadik. Később is említ olyan állítólagos püspököket, kiket Koller kihagyott s kihagy olyanokat, kiknek életét Koller megírta. Néha a sorrendet is felforgatja. Az akkori történeti ismeretek jellemzésére elég megemlíteni, hogy Pécs leghiresebb püspökét, Janus Pannoniust, összetéveszti Vitéz Jánossal: "28-us [Kollernél a 26.-ik] Joannes 2-us [Kollernél 3-us] Vitezius insignis Poeta sub nomine Joannis Pannonii 1476 [!]" Az utolsó, a 65.-ik [Kollernél a 69.-ik] Klimó György, anno 1751, "palliatus vero 1754". Miután Klimó haláláról már nem szól, a kéziratnak 1754 és 1777 közt kellett keletkeznie.

A kézirat utolsó nyolc lapját birtokperekre vonatkozó oklevélmásolatok töltik meg s ezekben a legkésőbb előforduló évszám az 1730-as.

Kétségtelenül másolat valamennyi feljegyzés s köztük a legrégibb szövegü a második, melyről még nem szóltam. Ez a kézirat negyedik lapján olvasható "Lessus urbis huius sub iugo Turcico gementis": siratóének a török megszállást nyögő Pécsről. Tudtommal még seholsen közölték ezt a Pécs szempontjából oly érdekes s mélabús lokálpatriotizmusában megragadó költeményt, melynek, fájdalmas hangja őszintesége után ítélve, valóban a török időkből kell származnia. A költeményt eredeti versmértékében és patinája megőrzése mellett kérésünkre az ismert pécsi fiatal költő, Z S I K Ó G Y U L A fordította magyarra.

Íme az eredeti és mellette Zsikó Gyula fordítása:

LESSUS URBIS HUIUS.

SUB IUGO TURCICO GEMENTIS.

Quinque Ecclesiae,
olim deliciae,
lacte fluens terra,
Palestina vera
indubie.

Caelum hic ros suum effunderat,
telluri pingendo ne deerat.
Patria beata,
donis cummulata,
Deo erat grata tunc,
O, utinam talis esset nunc.

Qui si tunc cogitat,
plane non dubitat,
sedem Gratiarum
fuisse multarum
verisimile.

Sive spectet colles vitiferos,
sive prata et agros fructiferos,
quid quid cogitari
poterat optari
vel desiderari tunc
haberi poterat, non ita nunc.

Urbs florentissima,
messis carissima,
acceptus Apollo
prius in hoc solo
desederat.

Fuit Atheneum Hungariae,
vigebant et artes hic variae.
Palestra virorum
et litterarum
ac ingeniorum
id possent si vellent esse nunc.

Urbs amoenissima,
visu dignissima
aedibus superba,
desunt mihi verba
ut eloquar.

Ornabant hunc locum Ecclesiae,
turres et rupes Marpesiae.
Erat Paradisus
exteris invisus,
nec in orbe visus tunc,
verum nil fuerat, non est ita nunc.

Aureae salubritas,
loci amoenitas
satis dilaudari
nequit aestimari
et hodie.

Fontes crystallini in vallibus
et viror delictans in collibus,
adde bonum merum
veluti vinum saevum
est profecto rerum nunc
nec credo melius crevisse tunc.

SIRALMAS ÉNEK

ERRÓL A TÖRÖK IGA ALATT NYÖGŐ VÁROSRÓL.

Pécs város, te büszke,
hajdan kellem tükre,
ki bő mézzel, tejjel
keltél Zsidófölddel
szép versenyre.

Földed ég harmatja áztatta,
hogy lehessen termésben látszatja.
Ó, te boldog haza,
kincseknek halmaza,
kiket Isten ada rég,
Ó, bár csak ilyen volnál ma is még.

Kétségbe ki vonná,
hogyha jól fontolná,
hogy te Grátiáknak
voltál sok muzsáknak
a székhelye.

Aki szőlős dombjaidat látta,
vagy földedet, mely dus kalászra,
vaj mit gondolhatott
és mit kívánhatott,
mi meg nem adatott rég,
mit akarhatott birtokolni még?

Szép, virágzó város,
gazdag aratásos,
Apollo magának
itt készített házat,
aj, de régen.

Itt volt Athénje a magyaroknak,
sok művészetek itt virágoztak.
Küzdőtér lehattél
volna, hol összemér
tudós és művész vér
elmét a porondon akkor még.

Ó gyönyörű város,
méltóan látványos,
büszke csarnokaid
hogy fessek, szavam itt
erőtlen lesz.

Ékeskedtél számos templomokkal,
erős bástyákkal, védő tornyokkal.
Eden volt a neved,
más nép irigykedett,
több ilyen nem lehet még
a nagy világon, - s most ellenkező kép.

Egészséges eged,
kedves fekvésedet
elégé dicsérni,
kellően felmérni
ma sem lehet.

A völgyeidben kristályos vizek,
a lankáidon sok szép zöld liget,
mámoradó borod,
erős, jó italod
most is egyre hozod még
s nem vélem, hogy jobb termett volna rég.

Si quaeris coetera,
videbis rudera.
Urbs est desolata,
multum ruinata
in omnibus.
Nihil singulare quod videas,
nihil exquisitum quod audias.
Dicant Paradisum
excitabo risum,
nam quod grande visum tunc,
vile et contemptum divisum nunc.

Ne kérd mi volt elébb!
Most minden törmelék.
A sok vihart látott
városra vész szállott
s romban hever.
Nincs szemre érdemes látni való,
nincs fülre érdemes, mit tudni jó.
Az Éden-nevezet
felett már nevetek,
mert mily nagy lehetett rég,
oly kicsiny s lenézett lett ezidét.

A költő ugyanazt mondja, amit Pécs dicséretében ma is szoktunk hangoztatni: hogy pompás a fekvése, nagyszerű az éghajlata, hogy zöldelő szőlősdombjain kitűnő bor terem, buzaföldjein dusan ring a kálász, virágos hegyei közt mély völgyekben kristálytiszta patakok folynak s hogy a város templomai és tornyai dicső multról regélnek. Mind ebben annyi a helyi szinezet, hogy bizonyosra vehetjük, hogy a költeményt Pécssett irták. Tele van humanista fordulatokkal: Pécs volt a gráciák székhelye, Apolló lakhelye, magyar Athén fenséges épületekkel. Van benne bibliai kifejezés is: tejjel-mézzel folyó Palestina (Kanaan.) S Szulejman szultánt juttatja eszünkbe, midőn, mint ő "földi paradicsomnak" nevezi Pécsset. De ezt csak a multa vonatkoztatja. Mintha a szultán ismert felkiáltására célozna, mikor azt mondja, hogy nevetnem kell, ha most neveznek Paradicsomnak; a város az volt, de most kicsiny és nyomoruságos. A dicső multat újra meg újra szembeállítja a siralmas jelennel. De a költő óvatos, nem mondja meg e siralom okát, nem nevezi meg az ellenséget, nem árulja el, mért hever romokban a város.

Lehet, hogy a cimet a késői domonkos másoló adta a költeménynek, lehet, hogy a szöveggel együtt valamelyik a török időkből itt maradt pécsi lakóstól kapta, mindenképpen találó cimnek érzem: a költemény valóban urhem hanc sub iugo Turcico gementem, a török megszállást sinylő várost siratta.

Fitz József.